

ANAYASAYA GİRİŞ: TEMEL KAVRAMLAR

İÇİNDEKİLER

- Anayasa ve Anayasa Hukuku Kavramları
- Anayasaların Sınıflandırılması
 - Katı/Esnek Anayasalar
 - Yazılı/Yazısız Anayasalar
 - Çerçeve/Detaylı Anayasalar
 - Federal/Üniter Yapılı Anayasalar
- Anayasacılık ve Anayasal Devlet
 - Hukuk Devleti
 - İnsan Hakları
 - Güçler Ayrılığı
 - Anayasaya Uygunluk Denetimi ve Anayasa Yargısı

HEDEFLER

- Bu üniteyi çalıştıktan sonra;
- Anayasa ve anayasa hukukunun ne anlama geldiğini,
- Anayasaların hangi görünümler altında ortaya çıktığını,
 - Anayasaların hangi konuları düzenlediğini,
 - Anayasaların hangi ilkelere dayanması gerektiğini, ve
 - Anayasaların hangi değerleri güvence altına aldığını öğreneceksiniz.

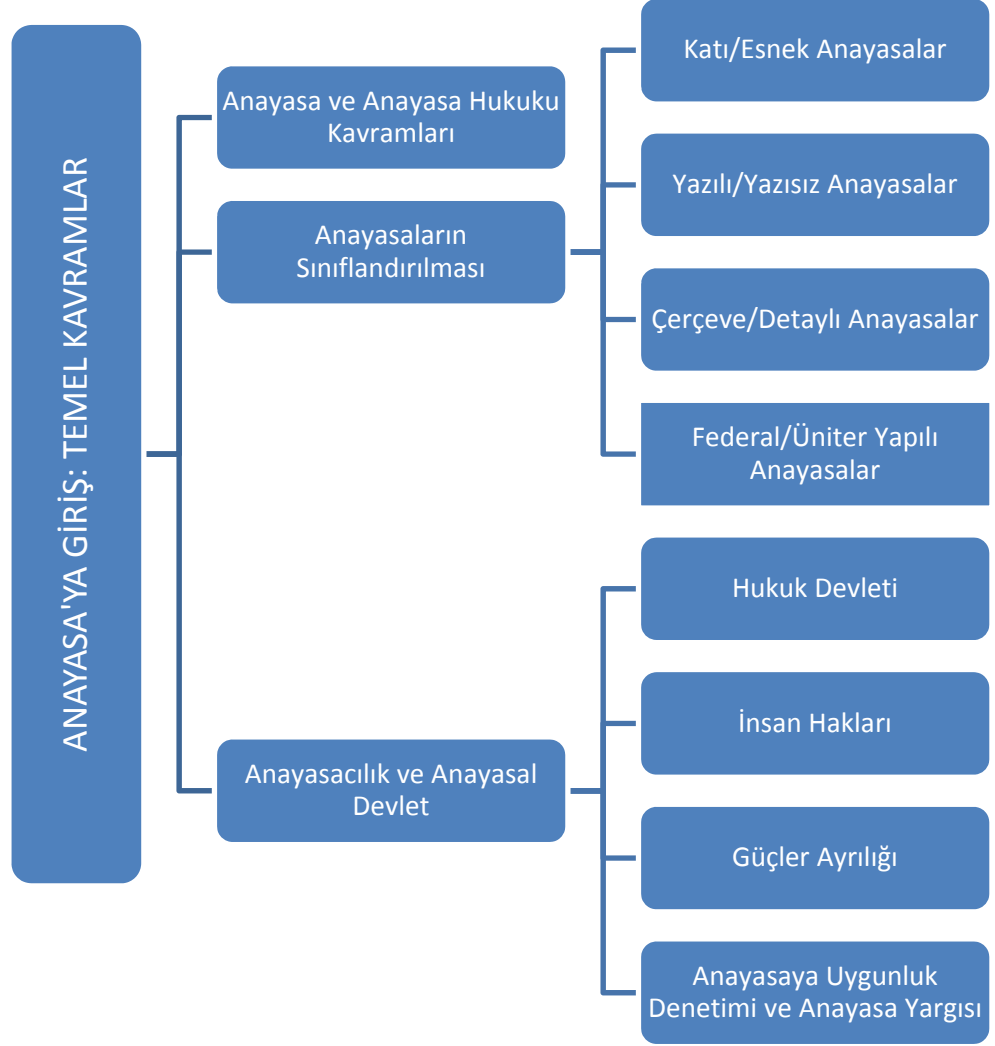

Atatürk Üniversitesi
Açıköğretim Fakültesi

ANAYASA HUKUKU

Prof. Dr.
Zühtü ARSLAN

ÜNİTE 1

GİRİŞ

Kavramlarla düşünür, konuşur ve iletişim kurarız. Bir konuyu anlayabilmenin ve anlatabilmenin yolu, ilgili temel kavramların tanımlanmasından geçer. Bu ünitenin amacı, anayasa hukukunun temelini oluşturan kavramları ve aralarındaki ilişkiyi açıklamaktır. Dolayısıyla, bu bölümde anayasa ve anayasa hukukuyla ilgili temel kavramlar ele alınacaktır. Kavramsal giriş niteliğindeki bu bölüm, kitabın devam eden ünitelerini daha rahat anlamamıza katkı sağlayacaktır.

Öncelikle anayasa kavramının ne anlama geldiğine bakacağız. Buradan hareketle, anayasa çeşitleri, anayasa yapımı bağlamında kurucu iktidar, anayasa hukuku, anayasal devlet, hukuk devleti, güçler ayrılığı, anayasa yargısı gibi konuları açıklayacağız. Bu konuları ele alırken yeri geldikçe Türkiye uygulamasına atıf yapacağız.

ANAYASA VE ANAYASA HUKUKU KAVRAMLARI

İlk olarak, anayasanın kelime anlamına bakalım. "Ana" ve "yasa" kelimelerinden oluşun anayasa, diğer tüm hukuk kurallarını doğuran kanun anlamına gelmektedir. Anayasa kelimesi resmen ilk kez 1945 yılında bugünkü anlamında kullanılmıştır. 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, 4695 sayılı Kanun'la "mana ve kavramda bir değişiklik yapılmaksızın Türkçeleştirilmiş", ancak 1952 yılında 5997 sayılı Kanun'la yeniden yürürlüğe konmuştur. 1961 Anayasası'ndan itibaren de anayasa kelimesi dilimize yerleşmiş ve yaygınlık kazanmıştır.

Esasen, anayasa konusunda kavramsal bir devamlılıktan bahsedilebilir. Osmanlı Devleti'nin ilk Anayasası olan Kanun-ı Esasî (1876), esas, asıl, ana kanun anlamına gelmektedir. 1921 ve 1924 Anayasaları ise Teşkilat-ı Esasiye Kanunu olarak adlandırılmıştır. Esas kuruluş kanunu anlamına gelen bu kavram, yerini daha sonra anayasa kelimesine bırakmıştır. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu kavramı, anayasanın İngilizce ve Fransızcadaki karşılığı olan ve "temel kuruluş" manasındaki "constitution" kelimesiyle de uyumludur (Gözler, 2011).

Kelime anlamına paralel olarak anayasa bir devletin temel yapısını, işleyişini, organlarını, bunlar arasındaki ilişkileri ve temel hak ve özgürlükleri en üst düzeyde düzenleyen kurallar bütünüdür. Burada anayasa hukuku literatüründe kullanılan şekli anayasa-maddi anayasa ayrımına değinmek gerekir. Şekli anayasa, yazılı anayasalarda toplanan kurallar toplamını ifade etmektedir. Maddi anlamda anayasa ise yazılı anayasa hükümlerinin ötesinde, siyasi iktidarın kullanımına ilişkin kurallar bütünüdür. Bu çerçevede siyasi partilere, seçimlere, mahalli yönetimlere, biçimsel iktidarın dışında kalan sosyolojik iktidar yapılarına ilişkin yazılı ve yazısız kurallar bütününe maddi anayasa denmektedir.

Klasik anlamda anayasanın en önemli konusu devlettir. Ancak, anayasaların asıl amacı iktidarın nasıl kullanılabileceğini belirtmek suretiyle bireylerin hak ve özgürlüklerini korumaktır. Başka bir ifadeyle, anayasalar birey-devlet ilişkisini düzenleyen üst(ün) hukuk normlarıdır. Buradan hareketle, modern anayasaların düzenlediği konuları şu şekilde sıralayabiliriz:

Anayasa bir devletin temel yapısını, işleyişini, organlarını, bunlar arasındaki ilişkileri ve temel hak ve özgürlükleri en üst düzeyde düzenleyen kurallar bütünüdür.

- Devletin temel yapısı, biçimi, kuruluş felsefesi ve rejimin dayandığı temel ilkeler.
- Devletin işleyişi, yasama, yürütme ve yargı organlarının görev ve yetkileri ile bu organların aralarındaki ilişkiler.
- Bireylerin temel hak ve özgürlükleri.

Anayasaları diğer hukuk kurallarından ayıran özellik, normlar hiyerarşisinde en üst noktada olmasıdır. Buna anayasanın üstünlüğü denmektedir. Üstün hukuk normu olarak anayasa, egemenliğin hukuki kaynağıdır. Nitekim 1982 Anayasası'nın 6. maddesine göre, "Hiçbir kimse veya organ kaynağını Anayasa'dan almayan bir Devlet yetkisi kullanamaz." Aynı şekilde, "Kanunlar Anayasa'ya aykırı olamaz." şeklindeki hüküm de (m.11/2) anayasanın üstünlüğünü ifade etmektedir.

Anayasanın üstünlüğünün bir gereği olarak, anayasa herkesi ve devletin organlarını bağlayıcı özelliğe sahiptir. Anayasamıza göre, "Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve diğer kuruluş ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır" (m. 11/1).

"Anayasa hukuku" terimi de tarihsel olarak anayasa kavramının terminolojik değişimine paralel bir seyir izlemiştir. İngilizcede "constitutional law" ve Fransızcadaki "droit constitutionnel" teriminin karşılığı olarak kullanılan anayasa hukukunun yaygınlık kazanması, 1961 Anayasası'ndan itibaren gerçekleşmiştir. Bu terimden önce, "hukuk-u esasiye", "esas hukuk" ve "esas teşkilat hukuku" gibi terimler kullanılmıştır. Anayasa hukuku terimi, "ana kanunun hukuku" anlamına geldiği ve hukukun sadece kanundan ibaret olmadığı gibi gerekçelerle anlam bilimi açısından eleştirilse de yerleşik ve yaygın bir kavram olarak kullanılmaya devam etmektedir (Başgil, 1960; Gözler, 2011).

Anayasa hukukunun konusu, esasî anayasayla düzenlenen devletin temel yapısı, işleyişi, devlet organlarının oluşumu, yetkileri, bireyin ve vatandaşın temel hakları gibi konulardır. Daha genel anlamda, anayasa hukuku birey-devlet ilişkisini anayasal düzeyde ele alan hukuk dalı olarak tanımlanabilir. Bu anlamda, anayasa hukukunun diğer hukuk alanlarıyla özellikle idare hukuku, genel kamu hukuku ve devletler hukuku ile yakın bağı bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, anayasa hukuku iktidar kavramıyla ilgilenen siyaset bilimi ve sosyoloji gibi disiplinlerle de yakından ilişkilidir. Son olarak, anayasa hukukunun son yıllarda en önemli ve ayrılmaz parçasını anayasa yargısının oluşturduğunu ifade etmek gerekir.

ANAYASALARIN SINIFLANDIRILMASI

Katı/Esnek Anayasalar

Değiştirilmelerindeki güçlük derecesine göre, anayasalar katı (sert)/ esnek (yumuşak) anayasalar olarak ikiye ayrılmaktadır. Katı anayasalar, değiştirilmeleri normal kanunlardan farklı bir usule bağlı olan anayasalardır. Bunların değiştirilmeleri diğer kanunlara nazaran zordur çünkü nitelikli çoğunluk gerekir. Esnek anayasa ise değiştirilmeleri için kanunlardan farklı ve daha zor bir prosedüre ihtiyaç duyulmayan anayasalardır.

Katı/sert anayasa anlayışını doğuran en önemli unsur anayasanın üstünlüğü fikridir.

Katı/sert anayasa anlayışını doğuran en önemli unsur anayasanın üstünlüğü fikridir. Normlar hiyerarşisinin tepesinde bulunan ve diğer tüm hukuk kurallarının kendisine uygun olması gereken anayasa hükümleri kolay değiştirilememelidir. Bu nedenle, anayasalar hem yapılırken hem de yürürlükten kaldırılırken veya değiştirilirken diğer kanunlar için aranmayan nitelikli çoğunluk aranmalıdır. Diğer yandan, katı anayasaların bir göstergesi de anayasada değiştirilemez hükümlerin bulunmasıdır.

Her iki açıdan da Türkiye'deki anayasalar katı anayasalar sınıfına girmektedir. Kanun-ı Esasî'ye göre, anayasanın değiştirilebilmesi için teklifin parlamentonun her iki kanadında da (Meclisi Mebusan ve Meclisi Ayan) üçte iki çoğunlukla kabul edilmesi gerekirdi (m.116). 1924 Anayasası anayasanın üçte iki çoğunlukla değiştirilebileceğini belirtmenin yanı sıra, devletin şeklinin Cumhuriyet olduğuna dair hükmün değiştirilemeyeceğini öngörmüştür (m. 102). 1961 Anayasası her iki bakımdan önceki anayasayı takip etmiştir (m. 9 ve 155). Ancak, Anayasa Mahkemesi değiştirilemezlik maddesini, Cumhuriyet'in niteliklerini de içine alacak şekilde, yorum yoluyla genişletmiştir. Nihayet, mevcut Anayasa bu durumu metne yansıtmak suretiyle ilk üç maddenin "değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez" olduğunu belirtmiştir (m. 4). Buna karşılık, 1982 Anayasası, beşte üç parlamento çoğunluğuyla anayasa değişikliği yapılabileceğini belirtmek suretiyle, anayasanın katılığını bir ölçüde esnetmiş görünmektedir. Ancak, parlamento çoğunluğu bakımından geçerli olan bu esneklik, zorunlu halk oylaması şartı ile âdeta geri alınmıştır. Anayasa'ya göre, parlamentonun beşte üç çoğunlukla kabul ettiği Anayasa değişikliğinin gerçekleştirilmesi Kanun'un halk oylamasında kabulüne bağlıdır (m. 175).

Anayasa'nın 175. maddesinde belirtilen esasları şu şekilde sıralayabiliriz:

- Anayasa değişikliğine ilişkin kanun teklifi, TBMM üye tamsayısının en az üçte biri tarafından yazılı olarak yapılabilir.
- Anayasa değişikliğine ilişkin teklifler, Genel Kurulda iki defa görüşülür.
- Değişiklik teklifinin kabulü Meclisin üye tamsayısının en az beşte üç çoğunluğunun gizli oyuyla mümkündür.
- Cumhurbaşkanı, Kanunlar gibi, Anayasa değişikliğine ilişkin kanunları da bir kez daha görüşülmek üzere Meclise iade edebilir.
- Cumhurbaşkanı, Meclis'in üçte iki çoğunlukla kabul ettiği Anayasa değişikliğini Resmî Gazetede yayımlatabilir veya halk oylamasına sunabilir.
- Cumhurbaşkanı Meclisin beşte üç çoğunlukla kabul ettiği anayasa değişikliğini zorunlu olarak halk oylamasına sunar.
- Halk oylamasında geçerli oyların yarısından fazlasının kabul oyları olması durumunda değişiklik yürürlüğe girer.

Yazılı/Yazısız Anayasalar

İngiltere ve İsrail gibi bazı ülkelerde, tek bir metin hâline getirilmiş (kodifiye edilmiş) anayasaların bulunmaması bu sınıflandırmayı doğurmuştur. Esasen, İngiliz Anayasası diye bir kavram mevcuttur. Ancak, bu kavram yazılı maddeler bütünü

anlamında bir metinden ziyade, anayasal değere sahip yazılı kanunlar (İnsan Hakları Kanunu gibi) ile anayasal teamüller toplamını ifade etmektedir. Devletlerin kahir ekseriyeti ise yazılı anayasalara sahiptir. Anayasa veya Temel Kanun (*Basic Law*) gibi isimler altında, siyasi iktidarın kullanımına ve devlet-birey ilişkilerine dair kuralları sistematik şekilde bir araya getiren metinler yazılı anayasalardır.

Çerçeve/Detaylı Anayasalar

Anayasalar, kapsamlarına göre çerçeve (kısa)/detaylı (uzun) anayasalar olarak nitelendirilmektedir. Çerçeve anayasa, iktidarın kullanımına ilişkin kurullarla temel haklara ilişkin hükümlerin ayrıntısız şekilde bir araya getirilmesiyle ortaya çıkmaktadır. Bu anayasanın en tipik örneği Amerika Birleşik Devletleri Anayasası'dır. 1787 yılında ilk modern anayasa olarak yürürlüğe giren bu Anayasa, başlangıçta sadece 7 maddeden ibaret bir metindi. Ancak, zamanla Anayasa'ya değişiklik (amendment) adı altında maddeler eklenmiştir. Bugünkü Amerikan Anayasası, 7 ana madde ve 27 değişiklik maddesi olmak üzere toplam 34 maddelik bir çerçeve anayasa hüviyetindedir. Bu nedenle, anayasa en genel ve temel esasları düzenlemekte, kalan hususları da yasama organı tarafından çıkarılacak kanunlara bırakmaktadır.

Buna karşılık Avrupa'daki anayasalar genellikle detaylı, uzun anayasalardır. Örneğin Federal Almanya 146, İspanya 169, Polonya 243, Portekiz 296 ve İsviçre 197 maddeden oluşan detaylı anayasalara sahiptir. Bilhassa İsviçre Anayasası, avlanma, hayvanların korunması, yürüyüş yolları, alkol, evsahibi-kiracı ilişkileri, kumar ve şans oyunları gibi konuları düzenleyen oldukça ayrıntılı bir anayasadır.

Türkiye'deki Anayasalar, çok özel şartların ürünü olan 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu hariç, detaylı anayasalardır. 1876 Kanun-ı Esasîsi, 119 maddeden ibaret bir Anayasa olarak yürürlüğe girmiştir. 1921 Anayasası toplam 24 maddeden, 1924 Anayasası ise 105 maddeden oluşmaktaydı. Çerçeve anayasa yerine, detaylı anayasaların tercih edilmesinin temel nedeni siyasete ve özellikle yasama organına yönelik güvensizliktir.

Yasama organlarına güvenmeyen anayasa yapıcıları, sadece temel ilkeleri belirlemek yerine kanuna bırakılabilecek birçok konuyu değiştirilmesi daha zor olan anayasa maddelerine ayrıntılı olarak koyma yolunu tercih ederler (Soysal, 1986).

27 Mayıs 1960 Darbesiyle başlayan siyasete güvensizlik, 12 Eylül 1980 Darbesiyle zirveye ulaşmıştır. Bunun sonucu olarak da parlamentonun normal şartlarda kanunla düzenleyebileceği birçok husus Anayasa'ya konmuştur. Geçici maddeler hariç toplam 157 maddeden oluşan 1961 Anayasası, kooperatifçiliğin geliştirilmesi, tarımın ve çiftçinin korunması gibi hükümlere yer vermiştir. 1982 Anayasası ise şu ana kadar yapılan Anayasaların en detaylısıdır. Bu Anayasa, geçici maddeler dışında 177 ana maddeden oluşmakta ve orman köylüsünün korunmasından esnaf ve sanatkârların korunmasına kadar bir dizi konuyu ayrıntılı şekilde düzenlemektedir.

Bireysel Etkinlik

- Osmanlı-Türk Anayasalarını çerçeve/detaylı anayasa ayrımı bakımından değerlendiriniz.

Federal/Üniter Yapılı Anayasalar

Anayasalar, devlet yetkilerinin ülke bütününde ve o bütünü oluşturan parçalarda farklı organlara paylaşılmasına göre de sınıflandırılabilir. Esasen, bu sınıflandırma devletlerin federal, konfederal ve tekçi (üniter) şeklinde sınıflandırılmasının sonucudur. Anayasaların bu şekilde sınıflandırılmaları, “ülkenin bütünü ile bu bütünü oluşturan parçaların hükûmetleri arasında devlet yetkilerinin paylaşılması” esasına dayanmaktadır (Wheare, 1984). Federal devletlerin anayasaları, merkezî hükûmet ile eyalet hükûmetlerinin yetki haritalarını çizer, bu hükûmetler arasındaki görev ve yetki dağılımını belirler. Örneğin ABD Anayasası, bir yandan federal düzeyde Kongre, Başkan ve Yüksek Mahkemenin yetkilerini belirler, diğer yandan da açıkça federal organlara bırakılmayan yetkilerin eyaletlere ait olduğunu ifade eder. Federal düzeydeki anayasanın dışında, ayrıca her eyaletin kendi anayasası vardır. Üniter yapıları anayasalarda tüm ülkede geçerli olan bir yasa koyucu, yürütme ve yargı organları vardır. Bu anayasalar, bir yanda merkezî idarenin kuruluşunu, işleyişini ve organlarını düzenler, diğer yandan da yerel yönetimlerin yetkilerini belirler.

Türkiye’de Anayasalar, tekçi anayasalar grubuna girmektedir. 1982 Anayasası “Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür” (m.3/1) cümlesiyle devletin üniter niteliğine işaret etmekte ve bu hükmün değiştirilmesinin teklif edilemeyeceğini belirtmektedir (m.4). Ayrıca, Anayasa’nın 123. maddesine göre, “İdare, kuruluş ve görevleriyle bir bütündür” (m.123/1).

Anayasa Yapımı ve Kurucu İktidar

Anayasaların yapımı konusunda tek bir yöntem yoktur. Ülkelerin içinde buldukları şartlara ve anayasa yapımını zorunlu kılan olayların niteliklerine göre farklı yöntemler benimsenebilmektedir. Anayasaların önemli bir kısmı, savaş, devrim, hükûmet darbesi gibi radikal gelişmelerin ardından, yeni düzeni belirlemek için hazırlanmıştır. Bu anayasalar genellikle, bu iş için özel olarak oluşturulmuş kurucu meclisler tarafından yapılmıştır. Amerikan ve Fransız Anayasaları bu şekilde hazırlanmış olan anayasaların tipik örnekleridir. Diğer yandan, bazı anayasalar da olağan yasama organları tarafından hazırlanmıştır. 1978 İspanya Anayasası, 2011 Macaristan Anayasası ayrı bir kurucu meclis tarafından değil olağan yasama organı tarafından hazırlanmış anayasalardır. Her iki durumda da anayasalar, halkın ya da belirli siyasal aktörlerin önemli toplumsal olayların ardından “yeni bir başlangıç yapma” arzusunun ürünü olarak ortaya

Türkiye’de Anayasalar tekçi (üniter) anayasalar grubuna girmektedir.

çıkılmaktadır (Wheare, 1984).

Anayasa teorisinde kurucu iktidar kavramı, iktidar haritasının çizilmesini ya da değiştirilmesini ifade eder. Devrim ya da hükümet darbesi gibi rejim değişikliğine yol açan radikal olayların ardından, yeni rejimin temel esaslarını ve organlarını belirleme gücü asli kurucu iktidar olarak tanımlanmaktadır. Kısaca, herhangi bir hukuk kuralına bağlı kalmaksızın yeni anayasa yapılması asli kurucu iktidarın işidir. Buna karşılık mevcut anayasal kurallar içerisinde kalarak anayasayı değiştirme gücüne ise tali kurucu iktidar denmektedir.

Bu ayırımın mantıksal sonucu şudur: Bir anayasal düzen bir kez kurulduktan sonra yeni bir radikal müdahaleye (örneğin darbeye) kadar asli kurucu iktidar sıfatıyla hiçbir organ yeni bir anayasa yapamaz. Bu bağlamda, Türkiye Büyük Millet Meclisinin mevcut Anayasa'yı ancak tali kurucu iktidar sıfatıyla değiştirebileceği, yeni bir anayasa yapamayacağı görüşünü savunan anayasacılar vardır. Buradaki temel yanlış, uygulamayı açıklama amacıyla oluşturulmuş asli/tali kurucu iktidar ya da kurucu/kurulu iktidar teorisinin her durumda ve mutlak surette geçerli olduğunu kabul etmekten kaynaklanmaktadır. Bir an için aynı terminolojiyi kullanmaya devam etsek bile demokrasilerde asli kurucu iktidar halkın kendisidir. Dolayısıyla, halkın temsilcilerinin mevcut anayasanın yerine yeni bir anayasa yapma yetkisi her zaman mevcuttur. Bilhassa seçmenin tamamına yakınının iradesini temsil eden bir parlamentonun yeni anayasa yapmasının önünde hiçbir teorik engel yoktur.

Ancak, belirtmek gerekir ki, anayasal düzen inşa edilirken kurucu elitler anayasal kimliği ve buna bağlı olarak siyasal kurumları kendi görüşleri ve çıkarları doğrultusunda şekillendirirler. Türkiye'de ulus devletin kuruluşu ve sonraki anayasaların inşası bunun tipik örneğidir (Cook, 2007). Kısaca, anayasa yapıcı siyasi aktörler, yeni anayasal düzeni kurarlarken kendi menfaatlerini ve ideolojilerini korumaya ve sürdürmeye hizmet edecek bir kurumsal yapı oluştururlar. Siyasi elitlerin ve toplumsal dengelerin değişimi de beraberinde, anayasal değişiklikleri getirmektedir. 1982 Anayasası'nda şu ana kadar çok sayıda değişiklik yapılmasının en önemli nedenlerinden biri budur.

Halbuki siyasi istikrarın sürdürülmesi biraz da anayasaların uzun soluklu olmasına bağlıdır. Bu da yapım sürecine, rövanşist ve tepkici bir anlayışın değil, kucaklayıcı ve uzlaşıcı bir yaklaşımın hâkim olmasını gerektirir. Demokratik bir anayasa yapılırken geniş bir toplumsal katılım sağlanmalı, toplumun farklı kesimlerinin talepleri serbestçe dile getirilmeli, yeni anayasa da bu talepleri mümkün olduğu kadar karşılayabilmelidir. Anayasalar ancak bu durumda "toplum sözleşmesi" niteliği taşıyabilirler.

ANAYASACILIK VE ANAYASAL DEVLET

Anayasacılık, iktidarın yozlaştırıcı doğasına ilişkin varsayımlara dayanmaktadır. İngiliz tarihçi Lord Acton'un "Güç yozlaştırır, mutlak güç mutlak surette yozlaştırır." sözü anayasacılığın çıkış noktasıdır. Sınırlanmadığı ve denetlenmediği takdirde siyasi iktidarın temel haklara yönelik en büyük tehdit olduğu tarihsel tecrübeyle sabittir. Buradan hareketle,

Anayasacılık, iktidarın yozlaştırıcı doğasına ilişkin kötümser varsayımlara dayanmaktadır. "Güç yozlaştırır, mutlak güç mutlak surette yozlaştırır." sözü anayasacılığın çıkış noktasıdır.

anayasacılık en geniş anlamda bireylerin hak ve özgürlüklerini korumak maksadıyla siyasi iktidarın sınırlandırılması olarak tanımlanabilir. Ancak, anayasaların her zaman bu amacı gerçekleştirdiğini söylemek mümkün değildir. Anayasacılık hareketleri sonucunda bazen siyasi iktidarın etkili bir şekilde sınırlandırılmasından ziyade, iktidara hâkim kesim ya da zümrelerin tahakkümünün anayasallaştırıldığı görülebilmektedir. Bu nedenle, biçimsel anlamda, bir ülkedeki iktidar ilişkilerinin anayasal çerçevede düzenlenmesi zorunlu olarak bireysel hak ve özgürlüklerin korunmasını sağlamamaktadır.

Tam da bu noktada anayasalı devlet ile anayasal devlet ayrımı ortaya çıkmaktadır. Anayasal devlet, temel hak ve özgürlüklerin etkili bir şekilde korunduğu devlettir. Anayasalar, hukukun üstünlüğü, güçler ayrılığı ve siyasi tarafsızlık gibi ilkelerin yardımıyla siyasi iktidarı sınırlandırmak suretiyle anayasal devleti tesis ederler. Esasen, bunun için mutlaka “anayasa” adı altında tek bir metinde toplanmış yazılı kurallara da ihtiyaç yoktur. Örneğin İngiltere, bizim bildiğimiz anlamda kodifiye edilmiş bir yazılı anayasaya sahip olmamakla birlikte anayasal bir devlettir. Diğer yandan, yazılı anayasası olan birçok ülke de anayasal devlet olarak kabul edilememektedir.

Hukukun üstünlüğüne dayanan bir düzende devlet görevlilerinin yetkileri, bireylerin kendi aralarındaki ve devletle olan ilişkileri önceden hazırlanmış, soyut, genel ve objektif hukuk kuralları tarafından belirlenmektedir.

Hukuk Devleti-Hukukun Üstünlüğü

Hukukun üstünlüğü ile hukuk devletinin iki ayrı kavram olduğunu savunanlar olmasına rağmen, bu iki kavramın genellikle eş anlamlı kullanıldığı bilinmektedir. Dahası hukuk devletini, hukukun üstünlüğüne dayanan devlet olarak tanımlamak yanlış olmaz. İngilizce “rule of law” kavramı Türkçeye bazen *hukukun üstünlüğü* bazen de *hukuk devleti* olarak çevrilebilmektedir. “Rule of law”, kelime anlamıyla “hukukun yönetimi” anlamına gelmekte ve “rule of men” yani “kişilerin yönetimi” kavramının karşısı olarak kullanılmaktadır.

Buradan hareketle, hukuk devleti kişilerin keyfi iradesinin değil, hukukun hâkim olduğu devlet olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla hukuk devleti, keyfiliğin ve zorbalığın karşısı olarak kabul edilmektedir. Hukukun üstünlüğüne dayanan bir düzende devlet görevlilerinin yetkileri, bireylerin kendi aralarındaki ve devletle olan ilişkileri önceden hazırlanmış, soyut, genel ve objektif hukuk kuralları tarafından belirlenmektedir.

Bu tanımdan yola çıkarak hukuk devletinin temel unsurlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

- Kanun önünde herkes eşittir. Hukuk devletinde, kürsü dokunulmazlığı ve diplomatik güvenceler gibi görevin gerektirdiği bazı istisnai durumlar dışında, herkes kanun önünde eşittir. Hukuk kurallarını yapanlar da bu kurallarla bağlıdır. Hukuk devletini, keyfi devletten ve tiranlıktan ayıran temel özelliklerin başında hukuk kurallarının, onu yapanlar dâhil olmak üzere, herkesi bağlayıcı olması gelmektedir.
- Hukuk kuralları soyut ve geneldir. Kanunlar, somut olaylara ve belli kişilere yönelik olarak değil, aynı durumda olan herkese uygulanabilecek şekilde soyut ve genel olmalıdır. Kişiye özel kanun yapılması, hukuk devleti ilkesiyle bağdaşmaz.

- Hukuk kuralları öngörülebilirdir. Hukuk devletinin temel unsurlarından biri de bireylerin birbirleriyle ve devletle olan ilişkilerini düzenleyen hukuksal kuralların önceden biliniyor olması ya da öngörülebilir olmasıdır. Bu öngörülebilirlik, toplumsal ve siyasal düzen açısından hayati önem taşıyan “güvenlik” olgusunu beslemektedir. Özellikle anayasalar, devletin görev ve yetkilerini sınırlarıyla birlikte önceden tanımlamak ve ilan etmek suretiyle bireylerin devlet karşısında kendilerini güvende hissetmelerini sağlamaktadır (Alexander, 1998).
- Bağımsız ve tarafsız yargı(lama) esastır. Hukuk güvenliğini ihlal eden her türlü davranış karşısında, bağımsız ve tarafsız yargının bireyleri koruması gerekmektedir. Temel hak ve özgürlüklerin ihlali, idarenin ve diğer kişilerin davranışlarından kaynaklanabilir. Hukuk devleti her iki durumda da bağımsız yargıya başvurma yolunu açık tutan devlettir. Bu bağlamda, idarenin her türlü eylem ve işlemine karşı yargı yoluna başvurulabilmesi hukukun üstünlüğü ilkesinin mantıksal sonucudur.
- Herkes makul sürede adil yargılama hakkına sahiptir. Hukuk devletinde suç işlediği varsayılan herkes, bağımsız ve tarafsız mahkeme önünde en kısa sürede ve hakkaniyete uygun şekilde yargılanma hakkına sahiptir. Bu süreçte, iddia makamının sahip olduğu imkânlarla savunmanın da eşit şekilde sahip olması anlamına gelen “silahların eşitliği” ilkesi savunma hakkının önemli bir unsurudur.
- Masumiyet karinesi esastır. Hukuk devletinin alamet-i farikalarından biri de eskilerin “beraat-ı zimmet” dedikleri masumiyet karinesidir. Bu kavram, suçluluğu mahkeme kararıyla kesinleşinceye kadar herkesin suçsuz kabul edilmesi anlamına gelmektedir.

Anayasalar, hukuk devletinin tüm bu ve benzeri unsurlarını güvenceye aldıkları takdirde anayasal devletin varlığından bahsedilebilir.

İnsan Hakları

İnsan hakları en geniş anlamda kişinin sadece insan olmasından dolayı, herhangi bir statüye ya da şarta bağlı olmaksızın doğuştan ve doğal olarak sahip olduğu haklardır. Bu tanımdan hareketle, insan haklarının temel unsurlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

- İnsan haklarının kaynağı doğal hukuktur. Pozitif hukukun ötesinde (ve kimine göre üzerinde), ezeli ve ebedî olan birtakım etik ilkeleri içeren doğal hukuk, akla ya da ilahi referanslara dayanarak, herkesin her yerde sahip olması gereken bazı hakların olduğu düşüncesini doğurmuştur. Kısacası, insan hakları pozitif (cari) hukuk tarafından kabul edilmese bile insanların sahip oldukları/olması gereken haklardır.
- İnsan haklarının öznesi bireydir. Her ne kadar zaman zaman topluluk haklarından bahsedilse de haklara sahip olan varlık birey, yani insan tekidir.
- İnsan hakları evrenseldir. İnsan hakları her yerde ve herkes için geçerlidir. İnsan haklarına sahip olma bakımından insanlar eşittir. Bu nedenle, eşitlik insan haklarını tanımlayan temel unsurlardan biridir.

- İnsan hakları siyasal meşruiyetin kaynağıdır. Bilindiği gibi, modern demokratik sistemlerde iki meşruluk kaynağı vardır. Birincisi, ulusal irade ya da halk iradesi, ikincisi de insan haklarıdır. Modern demokrasilerin ortak dili hâline gelen insan hakları, siyasal rejimleri meşrulaştıran veya gayrimeşrulaştıran bir işlev görmektedir.

Elbette bu unsurlara yenileri eklenebilir. Ancak asıl vurgulanması gereken, bütün unsurlarıyla birlikte insan haklarının bir “ideal”i yansıttığı gerçeğidir. İnsan hakları alanında verilen mücadelenin amacı, mümkün olduğu kadar bu ideali gerçekleştirmeye çalışmaktır. Aksi takdirde, hakların tam olarak korunduğu bir “yeryüzü cenneti” yoktur.

Anayasaların ana hedefi, insan haklarını özellikle siyasal iktidar karşısında güvence altına almaktır. Bu nedenle insan haklarına yer vermeyen bir anayasa düşünmek imkânsız gibidir. Modern anayasalar, bir yandan insan haklarının korunmasını devletin temel nitelikleri arasında saymakta, diğer yandan da başta yaşama hakkı olmak üzere, insanların kendilerini geliştirmelerine ve gerçekleştirmelerine hizmet eden temel hak ve özgürlükleri güvence altına almaktadırlar.

Kısaca, insan hakları anayasaların ayrılmaz parçasıdır. Bu haklara anayasada yer verme bakımından iki farklı modelden bahsedilebilir. Birincisi, temel hakları bir liste hâlinde anayasa metnine ekleyerek anayasanın tamamlayıcı unsuru hâline getiren anayasalar vardır. Örneğin ABD’de “bill of rights” olarak bilinen haklar listesi değişiklik olarak anayasa metnine sonradan eklenmiştir. Bosna-Hersek Anayasası da devletin taraf olduğu uluslararası insan hakları sözleşmelerine atıf yapmak suretiyle bu hakları anayasanın bir parçası hâline getirmiştir. Ancak, yaygın uygulama temel haklara ve sınırlarına bizzat anayasa metninde yer verme şeklindedir. 1982 Anayasası dâhil, çoğu ülkenin anayasası devletin temel organlarının iktidar haritasını çizmeden önce bireysel hak ve özgürlükleri güvenceye almışlardır.

Hemen belirtmek gerekir ki, bireysel hak ve özgürlükler sadece ulusal anayasaların düzenlediği bir konu değildir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra insan haklarının korunması, uluslararası toplumun ilgi alanına girmeye başlamıştır. Artık birey ve onun hakları, daha önce yalnızca devletler arası sorunlarla ilgilenen, uluslararası hukukun konusu hâline gelmiştir. Bu gelişme, insan hakları hukukunda gerçekleşen bir “devrim” olarak nitelendirilmektedir. Bireyin uluslararası insan hakları hukukunun konusu hâline gelmesi, geçen yüzyılın “insan hakları çağı” olarak anılmasını da sağlamıştır. Bu nitelendirme, elbette bu yüzyılda insan hakları ihlalleri daha az olduğu için yapılmamıştır. Tersine, 20. yüzyıl belki de insanlık tarihinin en kanlı, hakların en fazla ihlal edildiği dönemdir. Buna rağmen, bireyin ilk kez kendi devletlerinin insafına bırakılmadan ulusal-ötesi sözleşme ve kurumlarca güvenceye alınmaya çalışılması “haklar çağı” nitelendirmesini meşrulaştırmaktadır.

İnsan haklarının uluslararasılaşması, hem evrensel hem de bölgesel düzeyde hakları korumaya yönelik mekanizmaların kurulmasını beraberinde getirmiştir.

Birleşmiş Milletler bünyesinde önce Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi (1948) kabul edilmiş, ardından insan haklarını daha etkili şekilde korumaya yönelik bir dizi sözleşme imzalanmıştır. Bölgesel düzeyde ise en etkili koruma mekanizması hiç kuşkusuz Avrupa Konseyi tarafından oluşturulmuştur. Avrupa Konseyi bünyesinde 1950 yılında imzalanan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) 1953 yılında yürürlüğe girmiştir. Sözleşmenin yargı organı olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin (AİHM) üye devletlerde temel hakların geliştirilmesine ve daha iyi korunmasına hatırı sayılır katkısı olmuştur.

Bu çerçevede, Türkiye'nin 1954 yılında onayladığı AİHS Türk Anayasa Hukukunun temel kaynaklarından biridir. AİHM'nin ülkemiz hakkında verdiği kararların, bilhassa anayasa değişikliklerinde büyük payı vardır. Gözaltı sürelerinin kısaltılmasından, idam cezasının ve Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kaldırılmasına kadar bir dizi anayasal değişiklik hukuk düzenimizi AİHS'ye uydurmak amacıyla yapılmıştır.

Anayasa'da 2004 ve 2010 yılında yapılan iki önemli değişiklikle, temel haklara ilişkin uluslararası sözleşmelerin ve özellikle AİHS'nin anayasal sistemimizdeki yeri daha da ayrıcalıklı bir hâle getirilmiştir. 2004 Anayasa değişikliği sonucunda Anayasa'nın 90.maddesine şu hüküm eklenmiştir: "Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır." Diğer taraftan, 2010 Anayasa değişikliği ile bireylere, AİHS'de de korunan anayasal haklarının ihlal edildiği gerekçesiyle, Anayasa Mahkemesine bireysel başvuruda bulunma hakkı tanınmıştır.

Güçler ayrılığı, yasama, yürütme ve yargı güçlerinin farklı ellerde toplanması anlamına gelmektedir. Bunun zıddı, tüm bu güçlerin tek elde toplanması gerektiğini savunan "güçler birliği"

Güçler Ayrılığı

Anayasa hukukunun en temel kavramlarından biri de güçler ayrılığıdır. Güçler ayrılığı anayasacılıkla öylesine özdeş bir hâle gelmiştir ki Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin 16. maddesinde, güçler ayrılığının olmadığı bir yerde anayasadan söz edilemeyeceği belirtilmiştir. Güçler ayrılığı, yasama, yürütme ve yargı güçlerinin farklı ellerde toplanması anlamına gelmektedir. Bunun zıddı, tüm bu güçlerin tek elde toplanması gerektiğini savunan "güçler birliği" (vahdet-i kuvva) kavramıdır.

Güçler ayrılığı doktrininin temelinde de gücün yozlaştırıcı olduğuna ve sınırlandırılmadığı takdirde özgürlükleri tehlikeye atacağına dair liberal inanç yatmaktadır. Modern güçler ayrılığı doktrininin fikir babası olan Montesquieu bu inancı *Kanunların Ruhu* adlı kitabında etraflıca açıklamıştır. Montesquieu, güçler ayrılığının gerekliliğini şöyle temellendirmektedir: "Yasama ve yürütme erkleri aynı kişi ya da organda toplandığı zaman özgürlük olamaz... Aynı şekilde yargı erki, yasama ve yürütmeden ayrılmadığı zaman da özgürlük olamaz... Eğer bir kişi ya da organ, bu ister aristokratlar olsun ister halk, bu üç erki yani yasa yapma, uygulama ve yargılama erklerini kendinde toplarsa işte bu herşeyin sonu demektir" (Montesquieu, 1989).

Demokratik anayasaların vazgeçilmez unsuru olarak kabul edilen güçler ayrılığının çok az anayasal düzende tam manasıyla uygulandığı söylenebilir. Esasen, güçler ayrılığının uygulanma derecesi bir ülkenin hangi hükümet sistemine sahip olduğunu da göstermektedir.

Yasama, yürütme ve yargı erklerinin gerçek manada birbirinden ayrıldığı, bu anlamda güçler ayrılığının katı şekilde uygulandığı yerler, başkanlık sistemiyle yönetilen ülkelerdir. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin anayasal sisteminde yasama ve yürütme organları birbirinden bağımsız olarak iş başına gelmekte ve görev yapmaktadırlar. Ancak, güçler ayrılığı ilkesi, yasama ve yürütme organlarının birbirini denetlemesine engel değildir. Nitekim başkanlık sisteminde "kontrol ve denge" (checks and balances) teknikleriyle bu organlar birbirlerini denetleyebilmektedirler. Söz gelimi ABD modelinde Başkan, Kongrenin çıkardığı kanunları veto etme yetkisine sahipken Kongre de Başkanın yaptığı üst düzey atamaları onaylama ve Başkanı göreviyle ilgili bazı suçlardan dolayı yargılama (*impeachment*) yetkisine sahiptir.

Parlamber sistem ise esnek güçler ayrılığına dayanmaktadır. Yasama ve yürütme tamamen bağımsız şekilde oluşmamakta, ikincisi genellikle birincisinin içinden çıkmakta ve ona karşı sorumlu olmaktadır. Bununla birlikte, yargı başkanlık sisteminde olduğu gibi parlamber sistemde de ayrı ve bağımsız bir erk olarak ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'de 1921 ve 1924 Anayasaları belli ölçüde güçler birliğine dayanan hükümet sistemleri ortaya çıkarmış olsa da, 1961 Anayasası'ndan itibaren yakın zamana kadar esnek güçler ayrılığı uygulama alanı bulmuştur. 2017 yılında yapılan anayasa değişikliği ile parlamber sistemden "Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi" olarak adlandırılan bir çeşit başkanlık sistemine geçilmiştir. Böylece yasama-yürütme ilişkisinden hareketle uygulanan esnek güçler ayrılığı yerini, yasama ile yürütmenin birbirinden ayrıldığı katı güçler ayrılığına bırakmıştır.

Bununla birlikte Anayasa'nın Başlangıç kısmında yer alan güçler ayrılığı tanımı değişmemiştir. Buna göre kuvvetler ayrımı "Devlet organları arasında üstünlük sıralaması anlamına gelmeyip, belli Devlet yetki ve görevlerinin kullanılmasından ibaret ve bununla sınırlı medenî bir iş bölümü ve iş birliği"nden ibarettir.

Anayasaya Uygunluk Denetimi ve Anayasa Yargısı

Anayasanın üstünlüğü ilkesi, kanunların anayasaya uygunluğu ve bunun kurumsal denetimi meselesini beraberinde getirmiştir. Bu konuda siyasal ve yargısal olmak üzere iki denetim türü vardır. Siyasal denetim, parlamento içi mekanizmalarla anayasaya uygunluğun denetlenmesidir. Parlamento içerisinde oluşturulacak özel komisyonlar marifetiyle kanun teklif ve tasarılarının anayasaya uygunluğu denetlenebilmektedir. Ancak, kanunu yapan ile denetleyenin aynı organ olması siyasal denetimin en önemli açmazı olmuştur.

Siyasal denetimin yetersizliği ve etkisizliği, parlamentonun dışında bağımsız bir organın anayasaya uygunluk denetimini yapması yönündeki görüşün

yerleşmesi ve yaygınlık kazanmasını doğurmuştur. Bu konuda dönüm noktası, ABD Yüksek Mahkemesi'nin 1803 yılında verdiği *Marbury/Madison kararı* olmuştur. Başlangıçtan itibaren Amerikan Anayasası, Yüksek Mahkemeye kanunları denetleme ve iptal etme yetkisini tanımamıştır. Yüksek Mahkeme, bu yetkiyi içtihat yoluyla kendisine tanımıştır. Bunu yaparken de en temel argümanı anayasanın üstünlüğü ilkesi olmuştur. Mahkeme, kanunların anayasaya aykırı olamayacağını, aykırı oldukları takdirde geçersiz sayılacaklarını ilan etmiştir.

Kanunların anayasaya uygunluğunun parlamento dışında denetlenmesi fikri zamanla yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Ancak, "anayasal uygunluk denetimini hangi yargı organı yapacak" sorusu ortaya iki model çıkarmıştır. Birinci modelde, tüm mahkemeler yargısal denetim yaparken anayasaya aykırılık denetimi de yapabilmektedir. Örneğin ABD Yüksek Mahkemesi, aynı zamanda bizdeki Yargıtaya benzer bir temyiz mahkemesidir. Ancak, temyiz görevini yaparken Kongre tarafından çıkarılan bir kanunun uygulamasından hareketle anayasaya uygunluk denetimi yapabilmekte ve aykırılık kararı verebilmektedir. İkinci model ise anayasaya uygunluk denetimi yapacak müstakil bir mahkemenin veya organın kurulmasına dayanmaktadır. Bu model, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa ülkelerinde gelişmiş ve yaygınlaşmıştır. Avusturya'lı hukukçu Hans Kelsen'in fikir babalığını yaptığı ve "negatif yasa koyucu" olarak nitelediği anayasa mahkemeleri, anayasanın üstünlüğü fikrinin doğal sonucu olarak anlaşılmalıdır. Bu mahkemelerin "negatif yasa koyucu"luğu, yasama sürecinin bir parçası olarak çalışmalarından ve bilhassa soyut norm denetimi sonucu verdikleri iptal kararlarıyla neyin yasa olamayacağına karar verebilmelerinden kaynaklanmaktadır.

Diğer yandan, anayasallık denetiminin "ön denetim" ve "son denetim" olmak üzere ikiye ayrıldığı görülmektedir. "Ön denetim" (a priori review) kanun yürürlüğe girmeden önce yapılan denetimdir. Örneğin Fransa'da Anayasa Konseyi kanunlar parlamentoda görüşüldükten sonra anayasaya uygunluk denetimi yapmakta, anayasaya aykırı görülen kanunlar yürürlüğe girmemektedir. "Son denetim" (a posteriori review) ise, kanun yayımlandıktan sonra yapılan denetimdir. Bunun da soyut ve somut norm denetimi olmak üzere iki çeşidi vardır. Soyut norm denetimi, kanun henüz uygulanmadan Cumhurbaşkanı veya ana muhalefet meclis grubu gibi kişi veya kuruluşların başvurusu üzerine yapılan denetimdir. Buna karşılık somut norm denetimi, kanun bir davada uygulanırken anayasaya aykırılık iddiasının gündeme gelmesiyle yapılan denetimdir.

Ülkemizde de 1961 Anayasası'yla Avrupa'daki gelişmelere paralel olarak esas itibarıyla anayasaya uygunluk denetimi yapacak bir Anayasa Mahkemesi kurulmuştur. Anayasa Mahkemesi iptal davası ve itiraz başvurusu olarak da ifade edilen, soyut ve somut norm denetimi yapabilmektedir (m.150, 152). Anayasa Mahkemesi, kuruluşundan itibaren, siyasi partileri denetleme ve bazı üst düzey devlet görevlilerini Yüce Divan sıfatıyla yargılama görevlerini de yerine getirmektedir.

Anayasa kurallarını yorumlayan, somut olaylara uygulayan ve bir anlamda ete kemiğe büründüren anayasa mahkemeleridir.

Bunun yanı sıra, 12 Eylül 2010 tarihinde yapılan halkoylamasında kabul edilen Anayasa değişikliği ile Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruları kabul etme ve karara bağlama görev ve yetkisi tanınmıştır. Anayasa hukuku literatüründe "anayasa şikâyeti" olarak da bilinen bireysel başvuru yolu anayasamızda şöyle ifade edilmiştir: "Herkes, Anayasa'da güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir" (m.148/3).

Sonuç olarak, anayasa yargısı anayasa hukukunun en önemli konularından biridir. Anayasa kurallarını yorumlayan, somut olaylara uygulayan ve bir anlamda ete kemiğe büründüren anayasa mahkemeleridir. Anayasa mahkemelerinin, anayasa hükümlerini yorumlayarak oluşturdukları yargı düzeni anayasa yargısı olarak bilinmektedir.

Anayasa yargısı alanında yorum belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu kapsamda anayasa yargısında lafzî, sistematik, tarihsel ve amaçsal yorum gibi farklı yorum yöntemleri kullanılmaktadır (Oder, 2010). Benimsenen yorum yöntemi ortaya çıkacak içtihadı da etkileyebilmektedir.

Anayasanın yorumunda iki temel yaklaşımın olduğu söylenebilir. Birincisi, anayasa kuralları yorumlanırken bu kuralların ortaya çıktığı dönemde onlara verilen anlama ve anayasa yapıcının amacına bakılmalıdır. İkincisi ise kuralı koyanların niyetinden ya da amacından bağımsız olarak kuralın objektif amacına bakılmalıdır. İkinci yaklaşıma göre anayasa yargıçları bir anayasayı "yaşayan belge" olarak çağın gereklerine göre yorumlamalıdır.

Özet

- Kelime anlamı olarak **anayasa**, diğer tüm hukuk kurallarını doğuran kanun anlamına gelmektedir. Kelime anlamına paralel olarak, anayasa bir devletin temel yapısını, işleyişini, organlarını, bunlar arasındaki ilişkileri ve temel hak ve özgürlükleri en üst düzeyde düzenleyen kurallar bütünüdür.
- **Anayasa hukukunun konusu**, esasını anayasayla düzenlenen devletin temel yapısı, işleyişi, devlet organlarının oluşumu, yetkileri, bireyin ve vatandaşın temel hakları gibi konulardır. Daha genel anlamda, anayasa hukuku birey-devlet ilişkisini anayasal düzeyde ele alan hukuk dalı olarak tanımlanabilir.
- Anayasalar nitelikleri itibarıyla birtakım sınıflandırmalara tabi tutulmaktadır. Başlıcaları;
- **Katı/esnek anayasalar**. Katı anayasalar, değiştirilmeleri normal kanunlardan farklı bir usule bağlı olan anayasalardır. Bunların değiştirilmeleri diğer kanunlara nazaran zordur, çünkü nitelikli çoğunluk gerekir. Esnek anayasa ise değiştirilmeleri için kanunlardan farklı ve daha zor bir prosedüre ihtiyaç duyulmayan anayasalardır.
- **Yazılı/yazısız anayasalar**. Bazı ülkelerde, tek bir metin haline getirilmiş (kodifiye edilmiş) anayasaların bulunmaması bu sınıflandırmayı doğurmuştur. Anayasa veya Temel Kanun (*Basic Law*) gibi isimler altında, siyasi iktidarın kullanımına ve devlet-birey ilişkilerine dair kuralları sistematik şekilde biraraya getiren metinler yazılı anayasalardır.
- **Çerçeve/detaylı anayasalar**. Çerçeve anayasa, iktidarın kullanımına ilişkin kurullarla temel haklara ilişkin hükümlerin ayrıntısız şekilde biraraya getirilmesiyle ortaya çıkmaktadır. Uzun ve ayrıntılı kurallardan oluşan anayasaya ise detaylı anayasa denmektedir.
- **Federal/üniter yapılı anayasalardır**. Anayasalar, devlet yetkilerinin ülke bütününde ve o bütünü oluşturan parçalarda farklı organlara paylaşılmasına göre de sınıflandırılabilir. Esasen, bu sınıflandırma devletlerin federal, konfederal ve tekçi (üniter) şeklinde sınıflandırılmasının sonucudur.
- **Anayasacılık**, iktidarın yozlaştırıcı doğasına ilişkin kötümser varsayımlara dayanmaktadır. Sınırlanmadığı ve denetlenmediği takdirde siyasi iktidarın temel haklara yönelik en büyük tehdit olduğu tarihsel tecrübeyle sabittir. Buradan hareketle anayasacılık en geniş anlamda bireylerin hak ve özgürlüklerini korumak maksadıyla siyasi iktidarın sınırlandırılması olarak tanımlanabilir.
- **Anayasal devlet**, temel hak ve özgürlüklerin etkili bir biçimde korunduğu devlettir. Bu devletlerin anayasaları hukuku devletini ve unsurlarını güvence altına alırlar. Anayasal devletin dayandığı temel unsurlar esasen şu şekilde belirlenebilir:
- **İnsan hakları**. İnsan hakları en geniş anlamda insanın sadece insan olmasından dolayı, herhangi bir statüye ya da şarta bağlı olmaksızın doğuştan ve doğal olarak sahip olduğu haklardır.
- **Hukuk-devleti ve hukukun üstünlüğü ilkesi**. Hukukun üstünlüğü ile hukuk devletinin iki ayrı kavram olduğunu savunanlar olmasına rağmen, bu iki kavramın genellikle eşanlamli kullanıldığı bilinmektedir. Dahası hukuk devletini, hukukun üstünlüğüne dayanan devlet olarak tanımlamak yanlış olmaz. Hukuk devleti kişilerin keyfi iradesinin değil, hukukun hâkim olduğu devlet olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla hukuk devleti, keyfiliğin ve zorbalığın karşıtı olarak kabul edilmektedir.

Özet (devamı)

- Güçler ayrılığı.** Güçler ayrılığı, yasama, yürütme ve yargı güçlerinin farklı ellerde toplanması anlamına gelmektedir.
- Anayasaya uygunluğun yargısal denetimi.** Anayasanın üstünlüğü, kanunların anayasaya uygunluğu ve bunun kurumsal denetimi meselesini beraberinde getirmiştir. Bu konuda siyasal ve yargısal olmak üzere iki denetim türü vardır. Siyasal denetimi yetersizliği ve etkisizliği, parlamentonun dışında bağımsız bir organın anayasaya uygunluk denetimini yapması yönündeki görüşün yerleşmesi ve yaygınlık kazanmasını doğurmuştur.

DEĞERLENDİRME SORULARI

- Aşağıdakilerden hangisi anayasanın tanımı bakımından doğru değildir?
 - Devletin temel yapısını düzenleyen kurallar bütünüdür.
 - Yasama, yürütme ve yargı organları arasındaki ilişkileri düzenler.
 - Gerçek ve tüzel kişiler arasındaki ticari ilişkileri düzenler.
 - Temel hak ve özgürlükleri düzenler.
 - Siyasi rejimin dayandığı esas ve ilkeleri belirler.
- “Kanunlar Anayasa’ya aykırı olamaz.” şeklindeki hüküm hangi ilkeyi ifade eder?
 - Güçler ayrılığı
 - Güçler birliği
 - Anayasanın üstünlüğü
 - Masumiyet karinesi
 - Siyasi tarafsızlık
- Aşağıdaki ifadelerden hangisi yanlıştır?
 - Anayasacılık siyasi iktidarın sınırlandırılmasını amaçlar.
 - Anayasal devlet, anayasası olan devlettir.
 - Anayasa normlar hiyerarşisinde en üst düzeyde yer alan kurallar bütünüdür.
 - Güçler ayrılığı doktrini, iktidarı sınırlandırmanın araçlarından biridir.
 - Bağımsız ve tarafsız yargı hukuk devletinin unsurlarından biridir.
- Aşağıdakilerden hangisi insan haklarının tanımı bakımından doğru değildir?
 - Doğal hukuka dayanan haklardır.
 - Öznesi birey olan haklardır.
 - Evrensel nitelikte herkesin her yerde sahip oldukları haklardır.
 - Siyasi meşruiyetin kaynağı olarak görülen haklardır.
 - Uluslararası düzeyde korunmayan haklardır.
- Aşağıdakilerden hangisi güçler ayrılığı için söylenemez?
 - Anayasacılığın temel ilkelerinden biridir.
 - Siyasi iktidarı sınırlandırma düşüncesinin ürünüdür.
 - Temel hak ve hürriyetleri sınırlandıran bir ilkedir.
 - Katı ve esnek uygulamaları vardır.
 - Anayasamızda Devlet organları arasında medeni bir iş bölümü ve iş birliği olarak nitelendirilmiştir.

6. Aşağıdaki verilen hangisi modern anayasalar tarafından düzenlenen konular arasında yer almaz?
- Bireylerin temel hak ve özgürlükleri
 - Devletin temel yapısı, biçimi ve kuruluş felsefesi
 - Devletin işleyişi
 - Kuvvetler arasında görev dağılımı ve kuvvetleri oluşturan organların yapısı ve kuruluşu
 - Ormanların korunması ile ilgili hükümler
7. Değiştirilmelerindeki güçlük derecesine göre, anayasalar...../..... olmak üzere ikiye ayrılırlar. Bu cümlede boş bırakılan yere aşağıdakilerden hangisi getirilmelidir?
- Katı/Çerçeve Anayasalar
 - Esnek/Yazısız Anayasalar
 - Yazılı/Detaylı Anayasalar
 - Çerçeve/Yazısız Anayasalar
 - Katı/Esnek Anayasalar
8. Anayasa yargısı ile ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi yanlıştır?
- Anayasanın üstünlüğü düşüncesine dayanır.
 - Kanunların anayasaya uygunluğu denetimiyle uğraşır.
 - Amerikan Yüksek Mahkemesi'nin Marbury/Madison kararıyla başlar.
 - Anayasa yargıçlarının yorumlarının etkili olmadığı bir yargı düzenidir.
 - Türkiye'de 1961 Anayasası ile başlamıştır.
9. Anayasal devlet ile ilgili aşağıda verilen bilgilerden hangisi doğrudur?
- Her Anayasası olan devlet aynı zamanda anayasal devlettir.
 - Yazılı Anayasası olan devletler anayasal devlettir.
 - Yazılı olmayan Anayasası olan devletler anayasal devlet olamaz.
 - Katı ve çerçeve Anayasaya sahip devletler aynı zamanda anayasal devlettir.
 - Bireylerin hak ve özgürlüklerini korumak amacıyla devlet iktidarının sınırlandırılmış olduğu devletler anayasal devlet sayılırlar.

10. Aşağıda verilenlerden hangisi Hukuk Devletinin temel unsurlarından biri değildir?

- a) Kanun önünde eşitlik
- b) Hukuk kurallarının soyutluğu ve genelliği
- c) Hâkimlerin seçimle göreve gelmeleri
- d) Bağımsız ve tarafsız yargı
- e) Hukuk kurallarının öngörülebilir olması.

Cevap Anahtarı

1.c,2.c,3.b,4.e,5.c, 6.e, 7.e,8.d,9e,10.c

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Alexander, L.(ed.) (1998) *Constitutionalism: Philosophical Foundations*, Cambridge: Cambridge UniversityPress.
- Arslan, Z. (2005) *Anayasa Teorisi*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Başgil, A.F. (1960) *Esas Teşkilât Hukuku*, İstanbul: Baha Matbaası.
- Cook, S. A. (2007) *Ruling But Not Governing: The Military and Political Development in Egypt, Algeria and Turkey*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Erdoğan, M. (1999) *Anayasal Demokrasi*, 3. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Gülsoy, M.T. (2007) *Özgürlüklerin Korunmasında Anayasa Yargısının Yeri ve Meşruluğu*, Ankara: Yetkin Yayınevi.
- Gözler, K. (2011) *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, 2.Baskı, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Montesquieu, B. (1989), *The Spirit of the Laws*, trans. A. M. Cohler vd, Cambridge: Cambridge University Press.
- Oder, B.E. (2010) *Anayasa Yargısında Yorum Yöntemleri*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Soysal, M. (1986) *100 Soruda Anayasanın Anlamı*, 6.Baskı, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Turhan, M. (2005) *Anayasal Devlet*, 4.Baskı, Ankara: Naturel Yayınları.
- Wheare, K.C. (1984) *Modern Anayasalar*, Çev. Mehmet Turhan, İstanbul: Değişim Yayınları.